

Ladocsi Gáspár

Antonio Rosmini-Serbati magyar kapcsolatai

A XIX. századot – mind a világi, mind az egyházi történelem síkján – Európában úgy ismerjük, mint a forradalmak évszázadát. Ez a század voltaképpen a francia forradalommal kezdődött és az első világháborút lezáró társadalmi változásokkal végződött.¹ Az olaszországi egységesítő törekvések (Italia Unita) időszaka is volt ez, és egyben a pápaság megalázásáé, de ugyanakkor annak spirituális megújulásáé is. Ebben a megújulásban két személyiség – Isten kegyelméből – kimondhatatlan érdemeket szerzett. A század első felében az intellektualizmushoz inkább kötődő Antonio Rosmini, míg a század második felében a zseniálisan szociális érzékű Bosco Szent János, akit Don Boscóként ismerünk, a munkás-proletár ifjúság nagy hatású nevelője. Egymást váltó nemzedékekhez tartoztak, de e két apostoli személyiség között összekötő kapocs maga a Szent Péter székében leghosszabb ideig kormányzó pápa, Szent IX. Piusz volt (1846-1878). Míg Bosco Szent János személyisége és műve igen hamar ismertté vált még hazánkban is, hiszen működése nyomán megannyi fiúnevelő intézet jött létre, addig Rosmini alakja Olaszországon és Írországon kívül sajnos nagyon is háttérben maradt. Magyarországon szinte teljesen feledésbe merült, talán csak a teológusok ismerik a tanítását érő támadások kapcsán. Szerte Európában sokat vitatkoztak róla, előbb 1848-ban, majd 1887-ben. Filozófiai gondolatait végül – negyven tételben – elítélte az Egyház.²

Ma Rosmini reneszánszáról beszélünk.³ II. János Pál pápa, főként a *Fides et ratio* enciklika kapcsán, a nagy keresztény filozófusok között említette őt. Ma sokan nagy katolikusnak és nagy olasznak tartják,⁴ amit Josef Ratzinger bíboros – a Hittani Kongregáció prefektusaként – is megfogalmazott.⁵

¹ A nagy októberi szocialista forradalom Oroszországban, amelyet a Szocialista Népköztársaság forradalma követett Magyarországon – 1917, 1919.

² DS 3201-3241.

³ EVAÏN, F., *Rosmini időszerűsége*, in *Mérleg* (1981/3) 246-256.

⁴ Vö. COSSIGA, Francesco, *Grande cattolico e grande italiano*, in *30 Giorni* (XIX, N. 7-8, 2001) 58-59; RICCIARDI, Giovanni, *Una santità ordinaria*, in *30 Giorni* (intervista con RIVA, C.; XVI, N. 12, 1998) 62-71.

⁵ *Osservatore Romano* (Sabato-Domenica 30 Giugno-1 Luglio 2001) 5.

Sajnálatos tény, hogy az anatematizmusok koraként ismert három évszázad – a XVII., XVIII. és XIX. – két személyiséget sújtott ítéletével haláluk után: Cornelius Janseniust (†1638) 1653-ban⁶ és Antonio Rosminit (†1855) 1887-ben.⁷ Mindkettő nagy hatású teológus volt már életében, és tanításuk jelentős maradt a későbbi századok során is.

Rosmini kapcsolata a magyarokkal nem elsősorban filozófiájához és teológiájához kötődik, hanem inkább a kor szellemét megértő európai műveltségéhez és politikai felfogásához. Míg az előbbi vonatkozásában magyar kapcsolatai pozitívak és reményt adóak voltak, legalábbis kezdetben, addig az utóbbi terén végzetesen negatív irányt vettek.

Rosmini 1823-ban került összeköttetésbe a magyarokkal, Pyrker János László velencei pátriárka személyében, aki ebben az évben Rómába, az Örök Városba látogatott. A pátriárka megemlékezik naplójában Rosminiről: „1823 húsvét hétfőjén útrakeltem Róma felé a roveretói tudós fiatal pappal: Rosminivel, aki később kitűnt több teológiai és filozófiai művével.”⁸ Pyrker Jánost mi inkább úgy ismerjük, mint a későbbi egri érseket (1827-1847). Érseki székét 1827-ben foglalta el. Nagy munka várt rá: a bazilika felépítése és az érsekség kialakítása. A pátriárka címet – Ausztria császára óhajára és Róma jóindulatából – megtarthatta. A velencei pátriárkátus elhagyásában egészségi állapota is közrejátszott, a lagúnák városának levegője ugyanis nem tett jót neki, Eger vidékének levegője azonban kitűnő volt a légúti bántalmakban szenvedők számára. A római zarándoklat idején Rosmini csupán huszonhat éves volt. Pyrker pátriárka őt korábban is ismerte, Észak-Itáliában tett utazásai alatt találkoztak már. A fiatal pap okossága és szellemessége felkeltette a tudományok és művészetek iránt fogékony főpap figyelmét, és megkérte, hogy kísérje el a római zarándokútra. Az ötnapos út alatt csak egy helyen tartottak hosszabb pihenőt, mégpedig Lorettóban, ahol meglátogatták a Szent Házát, az Angyali Üdvözlet Házát, amely iránt mindketten különös tisztelettel viselkedtek. Ezen az úton Itália történelmének fontos eseményeit idézték fel, sokszor kellő humorral fűszerezve.⁹ Különösképpen megemlékeztek arról, hogy ugyanazt az útvonalat követik, amelyen Hannibál tartott seregével Róma felé, getul elefánton a félszemű vezér – ahogy azt José María de Heredia népszerű költeménye megfogalmazza:

⁶ DS 2001-2112.

⁷ DS 3201-3241.

⁸ AA. VV., *Pyrker Emlékkönyv* (Eger 1987) 55.

⁹ PUSINERI, Giovanni, *Rosmini* (Domodossola-Milano 1861) 47-61.

Egyik konzul halott, másik fut. A sebes
Aufidus a sok hullától kicsapott,
A Capitólium ormába láng kapott,
Olvad a bronz, az ég szennyes viharveres.

A főpap biztató jelet hiába les,
S kérdezte kétszer a Sbylla-jóslatot;
Árvák és özvegyek s aggok zokognak ott,
A rémült Rómában a jaj ezerszeres.

Esténként összegyűl bódultan a tömeg,
Rabszolga, pór, gyerek, asszony, roskadt öreg
S mind, akit csak kihány a barlang s börtönéj:

Lesik, mikor tűn fel, ott a szabin hegyek
rőt hátán, hol a nap mint vérgolyó lebeg,
getul-elefánton a félszemű vezér.¹⁰

Rómába érve a két zarándoknak kellemes fogadtatásban volt része. A pátriárkát az érkezésük utáni harmadik napon Apponyi gróf császári és királyi követ ünnepélyesen bemutatta Őszentségének, VII. Piusz pápának. Rosminit pedig a római klérus intellektuális rétege fogadta örömmel, hiszen híre messze megelőzte őt. A pápa is többször magához hívta.¹¹ Pyrker pátriárka és a Roveretano közös élménye volt Róma antik emlékeinek és a festészet remekeinek megtekintése. Ezekről mindketten megemlékeznek útinaplóikban. Csak elképzelni tudjuk, hogy milyen beszélgetések folyhattak közöttük, mivel beszámolóik igen szűkszavúak e tekintetben. Hazafelé Ternin keresztül utaztak, mert a pátriárka látni szerette volna a híres vízesést. Innen művészszeretetük Peruggián és Firenzén át itáliai végállomásuk, Velence felé vonzotta őket. A két nagyformátumú személyiség kapcsolata itt meg is szakadt. Rosmini gondjai Olaszország jövője felé irányultak: egyrészt az Egyház szellemi életének megújítása, másrészt Itália politikai jövőjének alakulása érdekében kezdett fáradozni.

¹⁰ Varga Gyula fordítása.

¹¹ PUSINERI, Giovanni, *Rosmini* (Domodossola-Milano 1861) 55.

¹² *Il Regno* (1980/1).

Az 1823. évet követő időszakban írta meg Rosmini híres-hírhedt munkáját a Szent Egyház öt sebééről. E művében az Egyházat mint a keresztben függő Krisztus titokzatos testét szemléli. Munkájának voltak előzményei, hiszen már II. Orbán pápa is ebben a vízióban fogalmazta meg a clermon-ferrand-i zsinaton 1095-ben kora Egyházának emésztő gondjait. Ennek eredményeként indult meg az első keresztes hadjárat szervezése a Szentföld felszabadítására. Rosmini otthonának, Roveretónak közelében, 280 évvel őelőtte a Trentói Egyetemes Zsinat atyái is törekedtek számba venni az Egyház gondjait a megújulás érdekében. Rosmini ezt figyelembe vette, és nem véletlen, hogy ezen fő művét a Trentói Zsinat atyáinak emlékére ajánlotta. Szerencsés volt, hogy munkáját sokáig nem tette közzé, csak néhány barátja ismerte. Ha publikálja, bizony, nagy feltűnést, sőt botrányt keltett volna.

Melyek voltak Rosmini szerint kora egyházának emésztő gondjai, amelyek sürgős megoldásra vártak? Az Egyházat Krisztus titokzatos, szenvedő testeként szemlélve, a következőképpen fogalmazza meg ezeket:

1. A Szent Egyház bal kezének sebe: a nép szétválása (megjegyzendő: nem elszakadása!) a klérustól a nyilvános istentiszteleteken.
2. A Szent Egyház jobb kezének sebe: a klérus elégtelen képzése.
3. A Szent Egyház oldalának sebe: a püspökök széthúzása.
4. A Szent Egyház jobb lábának sebe: a püspökök kinevezése a világi hatalmasságoktól vált függővé.
5. A bal láb sebe: az egyházi javak okozta szolgaság.

Amikor ezen írását 1847-ben nyomtatásban is közzétette, a papság véleményét erősen megosztotta: egyesek heves elutasítással, mások lelkesen fogadták. Ellenzői szintén öt pontban fogalmazták meg kifogásaikat. E lépés háttérében azok a személyiségek álltak, akik mindenáron védelmezni akarták a Habsburg Birodalom egységét, főként a bécsi udvarhoz hűséges magyarok, akik közvetlenül a Habsburg-dinasztiának szolgáltak. A Rosmini-féle öt seb szerintük öt tévedést tartalmaz, vagy legalábbis tápot ad ezeknek. Kifogásaik a következők:

1. Rosmini azt állítja, hogy isteni törvény szerint való, hogy a püspököket a klérus vagy a nép válassza.
2. Szorgalmazza a liturgia áttételét a nép nyelvére.
3. A skolasztikáról helytelen ítéletekben beszél.
4. Állítja, hogy a történelmi tények az isteni törvényből erednek.
5. Az állam és az Egyház szétválasztására törekszik.

Ez az öt tévedés adott alapot arra, hogy Rosmini nagy jelentőségű munkáját indexre tegyék, vagyis egyházi tilalom alá helyezték, sőt többszörösen elítélték. Negyedszázaddal ezelőtt Michele Pellegrino, a *cardinale coraggioso* (azaz bátorszavú bíboros), Torino nyugalmazott érseke úgy nyilatkozott, hogy az elítélés és tiltás helyett inkább kötelező tananyagként kellett volna tanítani ezt a művet a papnevelő intézetekben.¹²

Az egyre nagyobb vihart kavaráó vitában a pápaságának kezdetén lévő IX. Piusz szeretett volna tartózkodni az állásfoglalástól. Rosmini szívesen látott, rendszeres vendége volt a Quirinale palotában, vele tárgyalta meg az Itália és Ausztria közötti feszültség enyhítését célzó konstitúcióját is. Az osztrák diplomáciának mindez természetesen nem tetszett. Erélyes és többoldali támadást intézett Rosmini személye ellen. Ennek kulcsfigurája a Habsburg birodalom Szent Székhez akkreditált nagykövete, Esterházy Móríc volt. Ő természetesen jó kapcsolatot tartott fenn az Ausztriához húzó Antonelli bíborossal, aki IX. Piusz pápaságának szinte teljes ideje alatt az államtitkár volt (1850-1876).¹³ Esterházy Móríc mint nagykövet rendszeresen bizalmas jelentéseket küldött Bécsbe a miniszterelnöknek. Ezekben a keményen negatív hangú levelekben elismeri ugyan Rosmini rendkívüli tehetségét és nagyságát, jelenlétét a pápai kúriában azonban mérhetetlen veszedelemnek minősíti az osztrák birodalom szempontjából. Ha ugyanis az Italia Unita – bármilyen formában is – létrejön, elszakítja Ausztriától Észak-Itália tartományait, főleg Milánót és Velencét. Esterházy írja Rosminiről: „ő a mi legcsodálatosabb ellenségünk”. Másutt „IX. Pius pápa rossz szellemének” nevezi. Amikor a pápa Gaetába menekült a forradalmárok elől, maga mellé rendelte Rosminit. Maró gúnnal írja az osztrák nagykövet: „úgy fogadta őt, mint a Messiást”.¹⁴

Ausztria – és természetesen a vele szimpatizáló kúriai tagok, élükön Antonelli bíborossal – érdeke az volt, hogy Rosminit mielőbb eltávolítsák a pápa környezetéből. Rosmini ígéretet kapott a Szentatyától arra, hogy a következő konzisztóriumon bíborossá kreálja. A kor szokásának megfelelően arcképet készítettek a leendő bíborosokról, melyet kinevezésük ünnepi szertartásán bemutattak, majd a címtemplomukban helyeztek el. De Santis udvari festő már félig-meddig elkészítette Rosmini portréját.¹⁵ A bíborossá kreálás kihirdetése azonban elmaradt. Ausztria érdekei tehát

¹³ AA. VV., *Storia della Chiesa XXI/1, 2. Il Pontificato di Pio IX* (Edizioni Paoline, 1990).

¹⁴ ROSMINI, Antonio, *Delle cinque piaghe della Santa Chiesa* (Intr. RIVA, Clemente; Morcelliana 1985) 26-31.

¹⁵ Vö. PUSINERI, Giovanni, *Rosmini* (Domodossola-Milano 1861) 96.

győztek, Rosminit – sajnos jelentős magyar segédlettel – porig alázták. A Habsburg Birodalom azonban mégis elveszítette észak-itáliai tartományait.

Rosmini nem maradt a pápai udvarban, hanem visszatért szülőföldjére, Észak-Itáliába. Stresában (Verbania) érte utol a halál, 1855-ben. Az 1828-ban általa alapított szerzetes közösséget, a szeretet intézményét (*istituto della carita*), avagy rosminiánusokat az Egyház töretlenül elismerte. A kongregáció számos nagyszerű egyéniséget adott a teológia művelése, az Egyház jogainak védelme és a katolikus misszió terén.

Rosmini szellemisége Magyarországtól sem volt idegen, még ha az általa alapított intézmények nem is nyertek teret hazánkban. Érdeemes felfigyelnünk arra, hogy a Szent Egyház öt sebéről írt munkájának egyik korai kiadása¹⁶ Simor János bíboros, prímás, esztergomi érsek könyvtárában már megtalálható volt.

Antonio Rosminira ma méltán tekintünk úgy, mint a II. Vatikáni Zsinat szellemi előfutárára. Legfontosabb törekvéseit mint hiteles és prófétai meglátásokat C. Riva az alábbiakban foglalja össze:

1. A klérusnak és a híveknek élő egységet kell alkotniuk Isten egyetlen népének közösségében.
2. A hívek tevékenyen és tudatosan vegyenek részt a liturgiában.
3. A kereszténység természetfeletti életként mutatkozzék meg.
4. Isten ígéje és az Eucharisztia szentsége álljon a középpontban.
5. Vissza kell térnünk az egyházatyák forrásaihoz.
6. Nem szabad elszakadnunk az élő teológiától.
7. Óvakodnunk kell a szolgálalkú jogi gondolkodástól.
8. A klérus igényes képzést kapjon.
9. A püspökök között valósuljon meg az egység, hogy egy testet alkossanak a római pápa fősege alatt.
10. Helyre kell állítani a keresztény közösség püspökképét: a püspök a helyi egyház atyja és pásztora.
11. A hívek közössége legyen jelen saját pásztora megválasztásánál, és az az ő egyetértésükkel történjék

¹⁶ (Rovereto, Giugno 1863).

12. A hívekben éljen a meggyőződés, hogy van illetékességük az egyházi közösség életének alakításában, és ez a gyakorlatban is mutakozzék meg.
13. Az Egyház élete legyen szabad a politikai hatalmaktól és a földi javaktól.
14. A klérus és a hívek éljék a szegénységet.
15. Az Egyház szeretettel forduljon a nélkülözők felé abban a meggyőződésben, hogy az Egyház javai részben az övéik.
16. A kereszténységben képviselt szociális eszméknek elsőbbsége van az egyéni eszmékkal szemben, főként ha azokat nem keresztények fogalmazzák meg.
18. Az egyének buzdítása elsőbbre való a közösség buzdításánál.
19. Az emberiség történelmét Krisztus-központúan kell szemlélnünk.¹⁷

Ha nem is minden egyes pontjában – és Rosmini radikális megfogalmazásait kerülve –, a II. Vatikáni Zsinat magáévá tette a rosminiánus tanítás törekvéseit.

¹⁷ ROSMINI, Antonio, *Delle cinque piaghe della Santa Chiesa* (Intr. RIVA, Clemente; Morcelliana 1985) 11-12.

